

SÖDRA SÖRMLANDS SVÄRDHETER

Slott & Herrgårdar

1. **Hörningsholm**** är ett slott på norra Mörkö i Mörkö socken, söder om Södertälje, det är strategiskt beläget högt ovanpå en klippavsats intill Borgsundet, med utsikt över Södertäljeleden. Det skövlades och nedbrändes av ryska trupper år 1719. Det nuvarande slottet uppfördes i mitten av 1700-talet av landshövdingen greve Nils Bonde, efter ritning av Carl Hårleman. Slottet är fortfarande i privat ägo inom släkten Bonde.

2. **Tullgarn slott**** är ett kungligt lustslott vid Tullgarnsviken söder om Södertälje. En första slottsliknande anläggning, *Stureborgen*, byggdes i slutet av 1500-talet. Nuvarande slott uppfördes genom Magnus Julius De la Gardies initiativ och stod klart 1727. Det byggdes av fortifikationsingenjören och arkitekten Joseph Gabriel Destain och en rad framstående Stockholmslantverkare i Barockstil men har sedan byggts om i flera omgångar..

3. **Tureholm**** är ett slott i Trosa kommun, Södermanland. Det högt belägna slottet ligger på platsen för det gamla *Gäddeholm* från 1300-talet. På 1640-talet byggdes, på uppdrag av Sten Nilsson Bielke, ett slott ritat av Erik Dahlbergh men det brändes ner under ryssarnas härjningar 1719. Tio år senare påbörjade Thure Gabriel Bielke återuppbyggnaden till vad som skulle bli dagens byggnad. Arkitekten Carl Hårleman ritade det pampiga slottet enligt tidens smak i Barockstil.

4. **Nynäs*** är en slottsliknande herrgård mellan Trosa och Nyköping. Bland kända ägarna till Nynäs kan nämnas Bo Jonsson Grip på 1300-talet. Sitt nuvarande utseende fick Barockpalatset under Gripenstedt på 1860-talet. Sonen Carl Gustaf Gripenstedt fortsatte med flera stora byggprojekt. Nynäs slotts orangeri uppfördes 1907 efter ritningar av arkitekt Isak Gustaf Clason. Idag förvaltas Nynäs av Södermanlands läns landsting. Herrgården visas för allmänheten under sommarhalvåret.

5. **Björksund*** är en slottsliknande herrgård i Tystberga socken, Nyköpings kommun. Björksund ligger vid Sibbofjärden, en nästan avsnörd vik av Östersjön, nordost om Nyköping. Huvudbyggnaden är uppförd 1727 i barockstil med ett stänk av Rokoko efter ritningar av Joseph Gabriel Destain. Envåningsflyglarna från 1740-talet är signerade Carl Hårleman. Egendomen förblev i Gyllenstiernas släkt till 1776, då den övergick till greve Carl Gabriel Mörner, arvinge till riksrådet och riksmarskalken Göran Gyllenstierna. Ägare sedan 2018 är Axel Mörner.

6. **Öster Malma**** Huvudbyggnaden, av sten i tre våningar med fyra flyglar, är en typisk karolinsk anläggning. Den uppfördes 1668 av generaltullmästaren Wilhelm Böös Drakenhielm efter ritningar av Jean De la Vallée. Från 1946 bedriver Jägareförbundet sin verksamhet på Öster Malma. Efter en större upprustning invigdes huvudkontor, konferens- och utbildningsanläggningen 2003 i den tidigare gamla ladugården. Här dukar vi även upp för bröllop och födelsedagar, och naturligtvis arrangerar vi slottsmiddagar i anrik miljö.

7. **Tista slott**** ligger i Bärbo socken, 12 kilometer nordväst om Nyköping. Huvudbyggnaden är tre våningar hög i italiensk klassicistisk stil, uppfört 1766–1771 av friherre Fredrik Bengt Rosenhane och ritad av Fredrik Willhelm Hoppe. Slottet ligger på en hög terrass och på dess södra sluttning finns en stor trädgård i fransk stil. Från 1873 ägdes Tistad av greve Fredrik Wachtmeister, som gjorde det till en mönstergård och samlade dyrbara konstverk. Fabian Ulfsparre sålde Tistad 1808 till excellensen greve Gustaf Wachtmeister, i vars släkts ägo det ännu är. Sedan 1983 är slottet byggnadsminne.

8. **Nääs*** är ett säteri i Nyköpings kommun i Södermanland, beläget vid sjön Långhalsen i Bärbo socken cirka 15 kilometer nordväst om Nyköping. Nääs blev säteri under 1600-talets första hälft. Huvudbyggnaden är en Karolinergård byggd i trä i Svensk Barock i från 1723, den är uppförd av dåvarande ägaren Gerhard von Berchner. Flyglarna är troligen byggda under 1600-talet. Gården är på 1 375 hektar varav 280 är åker. Ägare sedan år 1986 är greve Schering Wachtmeister.

9. **Nyköpingshus**** i Nyköping är en medeltida borg, ursprunget till borgen var en kastal från slutet av 1100-talet. Troligen var det Birger jarl som började anlägga borgbygget. Gustav Vasa förstärkte borgen för försvarsändamål och ett runt kanontorn från hans tid finns bevarat. Den medeltida borgen ombyggdes i slutet av 1500-talet av hertig Karl (senare Karl IX) till ett renässansslott. 10 december 1317 ägde Nyköpings gästabad rum borgen enligt Erikskrönikan, den julfest som slutade så illa för de båda hertigarna Erik och Valdemar, bröder till kung Birger Magnusson. Slottet brann tillsammans med den övriga staden 1665. Det återuppfördes inte, delar av borgen används av Sörmlands museum för utställningar.

10. **Stjärnholm*** Godset bildades 1638 genom att hovrådet Jöns Månsson, adlad Silfverstierna, slog samman ett antal gårdar. Den nuvarande huvudbyggnaden, belägen vid den inre delen av Aspafjärden, uppfördes 1735–1748 efter att den gamla i trä brunnit ned. 1945 förvärvades herrgården av *Stiftelsen Kyrkans Hem i Strängnäs stift*, som är en ideell förening. I parken finns en skulpturutställning med 40 skulpturer på temat *Tro, hopp och kärlek*. Här finns en gedigen tradition av kurs-, konferens- och lägerverksamhet sedan 1945. Slottet är en underbar plats för såväl bröllop och fest som för retreatar och kulturevenemang.

Kyrkor & Kapell

1. Ytterjärna**

Ytterjärna kyrka ligger på en kulle intill klockarbostaden och gamla kyrkskolan och med utsikt över åker och äng. Kyrkan har murar av natursten och består av långhus med tresidigt avslutat kor i öster och torn i väster. Vid norra sidan finns en tillbyggd sakristia och i söder finns en stor utbyggnad som kallas Dåderökapellet. Byggherre var riksrådet Lars Eriksson Sparre som då ägde Dåderö. Under detta nya kor lät han bygga ett gravvalv åt sig och sin familj. Idag ligger han begravd i detta gravvalv.

2. Bälinge***

Under slutet av 1100-talet/början av 1200-talet uppfördes de äldsta delarna av kyrkan. Vid mitten av 1300-talet byggde Bo Jonsson (Grip) borgen Sundboholm endast några kilometer från kyrkan. På 1400-talet slogs stjärnvalven i kyrkan. En förlängning av kyrkan västerut gjordes på 1500-talet. Samtidigt byggdes ett gravkor i söder samt ett vapenhus. 1656 uppfördes det Gyllenstiernska gravkoret. Årtalet finns markerat på takets vindflöjel. Byggherre var riksrådet Erik Gyllenstierna på Nynäs och hans hustru Beata von Yxkull som enligt traditionen ska ha fått sitt smeknamn "Pintorpafrun" på grund av sin grymhet. Gravkoret är en åttkantig, tornliknande utbyggnad i öster. I övrigt domineras kyrkan helt av målningar utförda av Peder målare 1621-1622.

3. Ludgo**

Kyrkans långhus är från 1100-talet eller början av 1200-talet. På 1640-talet byggdes ett gravkor vid korets norra sida för familjen Silfverstierna på Ludgonäs. En ombyggnad genomfördes åren 1673–1678 då kyrkan fick sitt nuvarande utseende. Öster om koret uppfördes en tresidig sakristia. Söder om koret uppfördes det Drakenhielmska gravkoret. De båda gravkoren tillsammans med saktistian har en treklöverformad planform och kröns av ett litet torn. Vid samma ombyggnad uppfördes kyrktornet. En fristående klockstapel revs och kyrkklockorna flyttades upp i tornet. I kyrkans norra gravkor finns Carl Wilhelm Drakenhielms uniform som han bar då han dödades utanför Fredriksten i november 1718. Denna uniform är endast en av fyra bevarade uniformer från Karl XII:s karoliner.

4. Ripsa

På 1000-talet uppfördes en träkyrka på platsen som ersattes av nuvarande stenkyrka på 1100-talet. Kyrkan består av ett långhus med ett tresidigt kor i öster. I norr finns en sakristia och i väster ett lågt torn. Sakristian tillkom senare under medeltiden. Tornet tillkom 1609. Innertaket valv är slagna 1609. En korabsid tillkom 1622 och gravkoret vid kyrkans södra sida tillkom troligen på 1640-talet. Ripsa kyrka har medlemmar av familjerna Bielkenstierna, Skytte af Duderhof och Posse af Säby blivit begravda. I gravkoret finns en ditflyttad gravhäll för Nils Bielkenstierna och Gunilla Gyllenstierna.

5. Lid**

Kyrkobyggnaden är en enskeppig, medeltida kyrka som ursprungligen anlades på 1100- eller 1200-talet. Taket och väggarna är rikligt försedda med målningar utförda av Albertus Pictor 1440 – 1509 som anses som en av våra främsta muralmålare. Han har dekorerat många kyrkor. Under 1700-talet kalkades målningarna över. Väggmålningarna återupptäcktes 1952 under restaureringsarbeten och togs fram 1954, då de framknackades och retuscherades. Kyrkan har fyra bevarade medeltida träskulpturer. Ett av de äldsta är triumfkrucifixet från 1200-talet. På kyrkogården, vid den östra bogårdsmuren, finns en utomhuspredikstol.

6. Vrena**

Kyrkorummet hade ursprungligen ett välvt trätak vilket i slutet av 1400-talet ersattes med två stjärnvalv, som vilar på tegelpelare. I koret finns kalkmålningar från 1600-talets början, målade av en okänd mästare till minne av en femtalig barnskara som dog i pesten. Målningarna föreställer Kristus och apostlarna

7. Bärbo**

I början av 1200-talet murade bönderna upp sin kyrka. Bärbo är en sörmländsk herrgårdssocken, sedan länge dominerad av sätesgårdarna Täckhammar, Tista och Nääs. Till bygdens och även kyrkans historia är knutna en rad högättade gestalter med namn som Grip, Tott, Oxenstierna, Rosenhane, Wachtmeister m fl. Det förnämsta inventariet är altartavlan, en tredelad målning (triptyk), utförd på 1530-talet av den tyska målaren Hans Kemmer (1495–1561). Altartavlan donerades till Bärbo kyrka 1715 av Catarina Brant. En ovanlighet för kyrkan är den adliga läktare, som finns på norra sidan. Den uppfördes på bekostnad av Fredrik Bengt Rosenhane och hans maka Eva Sofia Stenbock, vilkas vapen finns målade på läktarbröstningen.

8. Runtuna**

Stenkyrkan uppfördes på 1100-talet. Kor och sakristia tillkom på 1200-talet. Vapenhuset i väster kan vara rester av ett kyrktorn, som enligt en uppgift från 1579 kan ha rasat. Vid början av 1400-talet försågs kyrkorummet med målningar av den så kallade Unionsmästaren. Maria är också mycket framträdande i Runtuna kyrka. Hon sitter som himladrottning i altarskåpets mitt, dessutom finns två träskulpturer av madonnan med barnet. Det Lindhielska gravkoret på korets södra sida är byggt för friherre Mårten Lindhielm (död 1720) med familj. Han innehade Lindö gård.

9. Tunaberg**

Enligt traditionen är träkyrkan uppförd år 1620. Stommen är liggande timmer som är knuttimrat. 1682 tillkom ett nytt vapenhus vid västra sidan. 1694 höjdes väggarna med tre stockvarv. Taket lades på igen och fick ny beläggning med spån. 1776 tillbyggdes en korsarm åt norr. En av träbilderna är emellertid av extra intresse i detta sammanhang. Det är en bild av Heliga Birgitta.

10. Halla**

Kyrkan byggdes sannolikt under slutet av 1100-talet eller början av 1200-talet. Den består av långhus med ett rakt avslutat kor och en sakristia i öster. Sakristian har samma bredd som koret och tillkom troligen på 1400-talet. Långhusets innertak har ett rikt dekorerat stjärnvalv.

11. Tuna**

Tuna kyrka uppfördes på 1200-talet och var då stor en av de största i Sörmland. Vapenhuset tillkom på 1400-talet. Under 1500-talet ersattes trätaken på långhuset med ståligna tegelvalv. Tornet byggdes 1877. Kalkmålningen över triumfbågen inne i kyrkan gjordes troligen i början av 1300-talet. I koret finns väggmålningar med bland annat bibliska motiv som utfördes omkring 1620 av Peder målare. Ett Mariaskåp vid långhusets sydöstra pelare är ett nordtyskt arbete från 1400-talets slut. Epitafium föreställande Olof Bononis Palmberg, kyrkoherde 1661-1679 och dennes familj.

Industri & Teknikhistoria

1. Torpesta kvarn vid Öster Malma

Torpesta kvarn har sedan 1600-talet legat under Sofielunds säteri. 1630 finns det uppgifter om en skvaltkvarn på platsen. Åldern på nuvarande kvarn, en överfallskvarn om två stenar med stenhus i två våningar är okänd, men troligen härstammar den från 1800-talet. Mjölnarstugan är en enkelstuga med brutet tak och vinkelställd bod ovanför kvarnen. Rännan och kvarnhjulet återskapades 1972 efter att ha blivit förstörda. Kvarnen restaurerades 1971—72 av Domänverket och Sörmlands museum för att få den i fungerande skick. Kvarnen ägs idag av Svenska Jägarförbundet i samverkan med Ludgo-Spelviks Hembygdsförening.

2. Bråfalls såg, Nynäs

Bråfalls såg är ett litet vattendrivet sågverk vid Bråfall i Bälinge socken i Nyköpings kommun. Sågen drevs av gården i första hand för eget behov. Den lades ned i början på 1940-talet men byggnaden står fortfarande kvar. 2012 reparerades grunden och 2016 lades taket om med vass. Byggnaden förvaltas av Sörmlands Naturbruk

3. Väderkvarnen på Torekällberget i Södertälje

Nora väderkvarn står sedan 1929 i friluftsmuseet Torekällberget i Södertälje, Södertälje kommun. Kvarnen var museets första byggnad, och är även dess varumärke och symbol. Nora kvarn är en väderkvarn av typ holländare, förmodligen från 1770-talet, den flyttades 1929 till Torekällberget från Nora gård i Mörkö socken. Ursprungligen byggdes kvarnen på Näsbacken, strax norr om Hörningsholms slott, och flyttades 1876 till Nora. Där var den i drift fram till slutet av 1920-talet

4. Hånö väderkvarn

På Hånö herrgård finns ännu en lång statarlänga med tre ingångar, en fatbur med pyramidtak samt på kullen i norr en väderkvarn från 1890-talet (renoverad 2006) som syns från långt håll.

5. Flygmuseum F11, Skavsta

Flygande Tunnan.

F11 Museum är ett flygmuseum som speglar flygvapnets utveckling under F 11-epoken, från 1941 till flottiljens nedläggning 1980. Museet, som invigdes den 15 oktober 1991, är Sveriges flygspaningsmuseum och speglar svensk flygspaning under perioden mellan andra världskriget och system 37. Vid museet visas den enda bevarade underrättelsepluton som var "hjärnan" i 37-systemet. I museet finns bland annat flygplanen S 29 Tunnan, S 32 Lansen, S 35 Draken och SH 37 framdel uppställda. I F11 Museum finns även möjlighet att flyga simulator. Museet är beläget vid Skavsta flygplats utanför Nyköping och förvaltas av *Nyköpings Flyghistoriska Förening (NFF)*.

6. Oxelösunds järnvägmuseum ligger i ett äldre lokstall i centrala Oxelösund.

Ångloket littera H3 nummer 58 från 1910

Museet drivs av *Föreningen Sörmlands Veteranjärnvägar* som bildades år 2010. Museet inryms i ett lokstall som byggdes för TGOJ i omgångar fram till 1938, men restaurerades och anpassades för eldrift under mitten av 1950-talet. Idag sitter kontaktledningarna fortfarande kvar ovanför den fungerande vändskivan, något som är mycket ovanligt att se i dagens Sverige.

7. Ångfartyget Ejdern i Södertälje.

S/S Ejdern är ett av världens äldsta koleldade propellerdrivna ångfartyg med originalmaskin. Fartyget sattes i tjänst år 1880. Dess hemmahamn är sedan år 1906 i yttre Maren i Södertälje. *Ejdern* finns sedan år 2002 med på listen över Kulturmärkta fartyg i Sverige.

8. Ångfartyget Munter, Vrena

Ångslupen Munter är ett svenskt passagerarfartyg.

Hon byggdes på Lidköpings Mekaniska Verkstad i Lidköping 1879 på beställning av Gust. Bolander & Co i Göteborg för Erik Sparre på Torpa stenhus vid Åsunden. Hon gick ursprungligen i person- och godstrafik på Åsunden, och såldes omkring 1910 till Åsundens Trafikförening upa och efter en säsong vidare till Lars Sundberg, som trafikerade henne på sjön Yngaren, med Vrena som hemmahamn.

9. Aktersnurremuséet, Nävekvärn

Museet Aktersnurren tillkom för att dokumentera och sprida kunskap om den svenska tillverkningen av utombordsmotorer som startades 1912 av bröderna Hult från Nyköping. Museet har gett en bild av den tekniska utvecklingen och designen fram till 1979 då tillverkningen lades ner i Sverige. Bröderna Hult presenterade världens första tvåcylindriga utombordsmotor, Archimedes balansmotorn, som då var världens starkaste snurra.

10. Scania museum i Södertälje

Marcus Wallenberg-hallen är Scania's besökscentrum med fordonsmuseum. Här finns bland annat den första serietillverkade svenska personbilen från 1903 liksom en rad epokgörande fordon i svensk bilhistoria. Scania, Södertäljes största verkstadsföretag, grundades 1891 och har sedan dess levererat drygt en miljon lastbilar och bussar för tunga transporter.

11. Femörefortet, Oxelösund

Femörefortet är en lätt kustartillerianläggning nedsprängd i berget under halvön Femöre sydöst om Oxelösund i Södermanlands län. Anläggningen är sedan 2003 ett museum och öppet för besök. bemanningen utgjordes av 70 man, därav 10 officerare och 60 manskap. Fortet var självförsörjande med elström och vatten och hade en beräknad uthållighet på en månad. Här fanns stridsledningscentral, manskapsrum, sammanträdesrum, kök, verkstäder och sjukstuga.

12. Koppartorps gruva, gruvmuseum

Koppargruvorna vid Koppartorp har brutits sedan 1400-talet, och ingick i Tuna sockens bergslag, vilken 1626 blev en egen socken med namnet Tunaberg. Kopparverkets storhetstid inföll under slutet av 1700- och början av 1800-talet sedan en fabrikör från Nyköping 1750 inmutat några fyndigheter under Koppartorps hemman. I slutet av 1700-talet fanns här 160 grubarbetare.

13. Stavsjö bruk, bruksmuseum

Stavsjö Bruk anlades 1666 av brukspatron Gerdt Störning. Malmen hämtades i första hand från Förola gruva, som också ägdes av Störning. Träkol fanns i tillräcklig mängd i Kolmårdsskogarna. Vattenkraft fanns i ån som förband Dammkärret med Stavsjön där fallhöjden var 14 meter. För att säkra vattenkraften lät man gräva en 3,5 kilometer lång grav från stora Fjällmossen till Lövsjön och vidare till Dammkärret.

14. Nävekvärns bruk, bruksmuseum

Nävekvärns styckebruk är ett gjuteri som anlades under 1600-talet i Nävekvärn i Södermanlands län. Den första masugnen byggdes 1623 av Hubert de Besche d.ä. och Gillis de Besche d.ä. Till att börja med bestod tillverkningen främst av kanoner. Behovet var stort, bland annat på grund av det 30-åriga kriget, vilket innebar att bruket utvecklades snabbt. Från mitten av 1800-talet är de mest kända produkterna gjutjärnsspisar, köksgrjtor, parkbänkar och konstgjutgods i gjutjärn. Bruket lades ner 2010.

15. Södra Sörmland Industrihistoriska Förening, Nyköping

Södra Sörmlands Industrihistoriska Förening (SSIF) värnar om, och bevarar, det industrihistoriska kulturarvet i regionen. Vi dokumenterar de näringsverksamheter som under århundradena funnits i bygden. Vår region har haft stor betydelse för landets industriella utveckling. De från Belgien till Sörmland invandrade vallonerna med sina kunskaper inom metallurgi, var med och utvecklade järnhanteringen i Sverige.

16. Sörmlands Länsmuseum

Den 24 november 2018 invigdes de nya lokalerna för Sörmlands Museum i Nyköpings västra hamn. Det nya läns museet omfattar 13.000 kvadratmeter och innehåller samlingar med fler än 70 tusen föremål, över en miljon fotografier, bibliotek, konsertsal, föreläsningssalar och verkstäder.

Naturreservat & Fornminnen

1. Sävö, skärgårdsö

Sävö ligger nära fastlandet och har innerskärgårdskaraktär. Ön är starkt kulturpåverkad och präglad av jordbruk- och betesdrift. Ön är måttligt kuperad och når som högst 18 meter över havet. Här finns två vandringsleder omkring tre kilometer långa. Sörmlandsleden tar dig genom hagmarker, skogsbeten och upp till fantastiska vyer från öns högsta punkt. Längs Sävöleden vandrar du hela tiden nära vattnet. Klipphöllar, branta berg, sänkor och skrevor finns framför allt på den västra sidan. Skogen består av gran och tall med alkärr på några ställen. Stränderna är omväxlande och ofta låglänta med strandängar. Mest känd är Sävö för sina gamla lotsbostäder, som användes av lotsar från 1600-talet och fram till 1967 då lotsningen upphörde.

2. Stendörren, skärgårdsreservat

Stendörren är ett populärt besöksmål som ligger vid kusten mellan Nyköping och Trosa. Det är lätt att nå från fastlandet och du kommer ut på de närmaste skärgårdsöarna via flera hängbroar. I området kan du bada, vandra, ströva och färdas med egen båt i vacker skärgårdsmiljö med fina naturvärden. Besök gärna naturum där du kan lära dig mer om Östersjön.

3. Uppsa kulle

Uppsa kulle ligger i Runtuna socken i Nyköpings kommun och är Södermanlands största kungshög med en diameter på 55 meter och en höjd på nio meter. Högen antas vara från järnåldern, och är enligt sägnen sagokungen Ingjald Illrådes grav som ska ha stupat vid Runnviken. Den ligger fint i naturen och uppifrån högen är det en fin utsikt.

4. Aspa löt & tingshög

Vid Aspa låg Rönö härads tidigaste tingsplats. Platsen benämndes *Aspa löt*, det senare ordet betyder 'äng' eller 'sluttning'. Den medeltida Eriksgatan passerade genom Aspa löt på vägen mellan Gripsholms slott och Nyköpingshus, vilket i stort följer dagens sträckning av länsväg 223. På platsen finns flera fornlämningar, däribland fyra runstenar. På tingsplatsen finns en stor gravhög, benämnd *Tingshögen*, som är 2,5 meter hög och 30 meter i diameter. Vid högen står en 2,2 meter hög rest sten.

5. Släbro hållristningar & vadställe, Nyköpingsån

Mellan Nyköpingsåns södra strand och Släbroskolan, ligger ett hållristningsområde. Man hittade kol, ben, keramik, flinta och stenverktyg från bronsåldern. Då låg hållarna strax ovanför Nyköpingsåns mynning i havet. Troligen fanns här en kult- och handelsplats. Man har hittat 434 figurer och 255 älvkvarnar plus ett tiotal andra figurer. Här återfinns så kallade släbrofigurer vars motiv är svårtolkat. Många av de figurtyper som brukar finnas på hållristningar saknas i Släbrohållristningen, som exempelvis skepp, djur, fotsulor och människor. I en utformning kan släbrofiguren liknas vid en mänsklig gestalt, med rundad kropp dekorerad med linjer och punkter. I närheten finns ett gammalt vadställe över Nyköpingsån markerat med flera runstenar.

6. Gullängsberget, stort gravröse & gravar.

Högst upp på Gullängsberget finns förutom den helt fantastiska utsikten över Bråviken ett 3000 år gammalt gravröse från bronsåldern. I ett sydliga läget och den kalkhaltiga marken utefter förkastningsbranterna ger upphov till en örtrik flora med flera sydliga växter, bl a murgröna. På vägen upp för berget passerar man ett område med fornminnen med tretusenåriga gravar och stensättningar från bronsåldern. Där finns ett par så kallade fyrkantsgravar.

7. Simonsberget, berg för klättrare

Simonsberget. Simonberget har en brant vägg som syns på långt håll. Den används av klättrare som kan komma långväga ifrån. Längs en rundslinga på Sörmlandsleden kan du komma upp på berget. Slingan erbjuder en storslagen utsikt, gammal skog och spår från den gruvverksamhet som bedrevs i området förr. Det är ett stort berg med över 200 klättringsleder i alla svårighetsgrader. När du är på toppen befinner du dig 80 m över havet. De flesta av lederna är spricklinjer där man lägger egna säkringar. Populärt kursberg som är känt över hela Sverige och också får besök av många utländska klättrare.

8. Spikstenen, fashinerande flyttblock, Ripsa

Spikstenen i [Ripsa, Södermanland](#), är ett gammalt [flyttblock](#), cirka 5x4 meter och cirka 4 meter hög, som balanserar på en pytteliten spets. Spikstenen har inte pallats upp av ortsborna någon gång i forntiden, varken av ceremoniella eller religiösa skäl utan hamnat där när inlandsisen drog sig tillbaka. Stenen är fridlyst.

9. Svanviken – Lindbacke naturreservat vid Nyköping

Lindbacke är ett populärt strövområde och en riktig pärla för den naturintresserade med en imponerande flora och ett rikt fågelliv. Där finns också flera fornminnen, bl.a. en labyrint från järnåldern. Svanviken har genom landhöjningen förvandlats från en havsvik till en våtmark, där strandängarna utgör häckningsplats för ett flertal fågelarter. Från foten av Ryssbergens skidbacke utgår en handikappanpassad ramp till en utsiktsplattform ute i viken.

10. Fjällmossen, myrmark, Ålberga

Fjällmossen ligger i hjärtat av Kolmården på båda sidor av gränsen mellan Södermanlands och Östergötlands län. Det är ett stort område med skogar, sjöar och vidsträckta myrar. Här kan du vandra på slingrande stigar och njuta av vildmarken och tystnaden. En mycket stor del av reservatet består av öppen myrmark. Ute på myrarna finns små "öar" med urskogsliknande tallskogar. Runt myrarna växer barrskogar med inslag av lövträd. Landskapet är flackt, men från uppstickande bergknallar har du en fin utsikt över landskapet.

11. Ängbacken, Valva Husby-Oppunda, lövängar

Ängbacken-Valva är en lövbacke på torr mark med branta sluttningar åt söder och öster. Här växer ek och hassel, du kan även se enstaka lind och lönn. Mellan träddungarna öppnar sig små gläntor bevuxna med gräs och örter. Vårfloran är i lövskogspartierna rikt utvecklad. I de mer öppna ängspartierna finns till exempel ängsskära, svinrot, ormrot och solvända. Området är ett av de få så kallade hårdvallsängar i länet där regelbunden ängsslåtter bedrivs och är under våren och försommaren ett attraktivt utflyktsmål. Där finns ett par ekjättar som mäter över 6 meter i omkrets.

Tullgarns slottspark och naturvårdsområde.

Tullgarns naturvårdsområde angränsar till Tullgarns naturreservat. Detta stora kulturpåverkade område innehåller fina natur- och kulturvärden. På de gamla ekarna inte långt från Tullgarns slottsträdgård växer sällsynta lavar och svampar. Barrkogarna i reservatet utnyttjas flitigt av svamp- och bärplockare.

Märkliga byggnader & bebyggelsemiljöer

1. Kulturhuset i Järna

Husetn är ritat av arkitekten Erik "Abbi" Assmusen och den enorma takmålningen i stora salen i Kulturhuset är handmålad av konstnären Arne Klingborg. Han är även mannen bakom de vackert färgade och unikt framställda glasfönstren som pryder sidorna i stora salen. I byggnaden ryms [teater](#), [kafé](#), konferenslokaler och kontor. I området finns flera byggnader ritade av Assmusen.

2. Solviksskolan

Solviksskolan är en fristående skola med Waldorfkursplan. Skolan arbetar enligt den antroposofiska andevetenskapens pedagogiska uppslag, Waldorfpedagogiken. Husen är byggda i olika lertekniker tillsammans med eleverna.

3. Hånö badhus

Hånö är ett säteri i Bälinge socken i Nyköpings kommun i Södermanland. På ägorna nere vid Trobbofjärden finns detta fantastiska badhus.

4. Torrdasset på Näs

Vid Näs herrgård finns ett fantasifullt torrdass som ser ut som en väl staplad vedhög. Som i ett riktigt hemlighus finns där två hål så att man kan sitta där i fred och språkas om allvarliga saker.

5. Långmarens gård, Nynäs

Museigården Långmaren. Ungefär en halvmil från Nynäs mot Vagnhärad ligger Långmaren, en museigård med ovanligt välbevarad allmogehistoria. Gården brukades fram till 1967 då Landstinget övertog Nynäs marker. Idag är såväl byggnaderna som gårdens närmaste omgivning skyddade som byggnadsminne och ingår i Nynäs naturreservat. Under sommarsöndagarna hålls det "öppet hus" på gården med enklare kaffeservering och guidade rundvandringar.

ARKITEKTONISKT INTRESSANTA BYGGNADER

6. Nynäs orangeri

Nynäs slotts orangeri är ett tidigare orangeri på Nynäs slottsområde i Bälinge socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Byggnaden uppfördes 1907 efter ritningar av arkitekt Isak Gustaf Clason och nyttjas idag som sommarrestaurang och trädgårdsbutik.

7. Natrummet, Stendörren

Naturum är ett centrum för besökare i ett naturområde. I Sverige finns i dag ett trettiotal olika naturum. I Södermanlands län finns naturum i Stendörrens naturreservat. Varje sommar anordnar naturum aktiviteter för stora och små. Välkommen ut! Arkitekt till byggnaden är Per Liedner.

8. Villa Callin, Ålberga

Gunnar Asplund 1885–1940 med Callinska gården, (Solbacken) ritad 1915, byggd 1918. Callinska gården i Ålberga utanför Nyköping (1915), tillhör 1910-talets nationella romantik, inspirerade av Ragnar Östberg.

9. Tingshuset i Nyköping

Gamla **Tingshuset** är en byggnad vid Tingshusplatsen i Nyköping. Den uppfördes 1909–1910 för dåvarande Jönåkers och Rönö tingslag och Hölebo härads tingslag . Byggnaden i nationalromantisk vasastil ritades av arkitekten Carl Westman (1866–1936). Dekorationsmåleriet invändigt utfördes av konstnären Filip Månsson. Tingshuset invigdes den 16 januari 1911.

10. Odd Fellows huset Nyköping

Odd Fellow-huset i Nyköping invigdes den 23 oktober 1913 som ordenshus åt Oberoende Odd Fellow Orden i staden. Byggnaden ritades av arkitekt Ragnar Östberg, även känd för Stockholms stadshus, och är ett av Nyköpings främsta exempel på nationalromantisk arkitektur. Odd Fellow-huset utnämndes till byggnadsminne år 2013. På ordenssalens ena fondvägg finns en al secco-målning utförd av John Bauer, vår store sagomålare.

11. NK-villan i Nyköping

NK-villan i Nyköping är en byggnad i nationalromantisk stil/schweizerstil, ritad av arkitekten Ferdinand Boberg och utvändigt klätt med väggspån. NK-villan ritades som utställningspaviljong åt Nordiska Kompaniet till Konst- och industriutställningen i Norrköping 1906. Efter utställningen flyttades villan till Nyköping och skänktes till de anställda vid NK:s verkstäder. 2006 öppnades huset för allmänheten. Den ägs av Nyköpings kommun men förvaltas sedan 2009 av föreningen *NK-villans vänner* som använder delar av huset för bland annat utställningar och café.

12. Prosten Pihls gård

Prosten Pihls gård byggdes 1726 som bostad till kyrkoherden i Alla Helgona församling i Nyköping, Andreas Phil. Idag innehåller gården café, bostäder, bibliotek och galleri. Där finns både lusthus och rosenträdgård. Prosten Pihls gård är statligt byggnadsminne.

13. Tovastugan i Nyköping

Tovastugan är en timrad parstuga från 1600-talet med unika målningar på väggar och i tak i stugans sal. Huset stod ursprungligen på en udde vid sjön Båven i Ripsa socken i centrala Södermanland, men flyttades 1951 till Nyköping och står nu vid Nyköpingshus. Tovastugans målningar är gjorda 1641 och sannolikt bodde en rikare familj i huset, såväl målningarna som husets storlek indikerar detta. Gissningsvis befann sig familjen i fråga någonstans mellan adel och bondebefolkning. Jämfört med senare tiders hus är Tovastugans exteriör mycket enkel med omålade träfasader och torvtak. Tovastugan är ett av Sveriges äldsta bevarade bostadshus i timmer.